

از زلف سخن تا رخ اندیشه

(تأملات بر دیوانه‌های شعر و اندیشه حافظ و شهریار)

دکتر علی‌اکبر سلاسی

(عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی)

پیام فروغی‌راد

(مدرس دانشگاه محقق اردبیلی)

شناسه: صلاحی، عسگر، ۱۳۵۸

عنوان و نام پدیدآور: از زلف سخن تا رخ اندیشه: تاملی در پیوند شعر و اندیشه حافظ و شهریار/ عسگر صلاحی- پیام فروغی راد

مشخصات نشر: اردبیل: محقق اردبیلی ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: ۱۵۰ ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۴-۲۳۷-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: شهریار، محمد حسین، ۱۲۸۵-۱۳۶۷- نقد و بررسی

موضوع: حافظ شمس الدین محمد، ۷۹۲ ق- نقد و بررسی

موضوع: شمس الدین محمد، ۷۹۲ ق تاثیر - شهریار، محمد حسین ۱۲۸۵-۱۳۶۷

موضوع: شعر فارسی- قرن ۱۴- نقد

موضوع: شعر فارسی- قرن ۸ ق- تاریخ و نقد

شناسه افزوده: فروغی راد، پیام، ۱۳۶۶

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴: ۴ الف ۸ ص/ PIR۸۱۲۹

رده بندی دیویی: ۸۶۱/۶۲

شماره شابشناسی ملی: ۴۱۲۱۳۱۰

نام کتاب: از زلف سخن تا رخ اندیشه (تاملی در پیوند شعر و اندیشه حافظ و شهریار)

مولفان: دکتر عسگر صلاحی- پیام فروغی راد

ناشر: انتشارات محقق اردبیلی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی چاپ و صحافی: شیران نگار

بهاء: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۴-۲۳۷-۵

آدرس: اردبیل- سه راه دانش بازار معطری طبقه فوقانی پلاک ۸ تلفن ۰۴۵ ۳۳۲۴۰۰۸۱

فهرست مطالب

۱	سخنی کوتاه در باره کتاب
۳	پیش گفتار
۵	بخش اول: تأثیر پذیری شهریار از حافظ
۵	اقتباس
۸	تضمین
۸	الف- تضمین مصراع
۱۱	ب- تضمین بیت
۱۲	توجه به مضمون‌های غزل حافظ
۱۴	پیوند معنایی در ساختار غزل
۱۶	بخش دوم: بررسی ساختار معنایی غزل‌های حافظ و شهریار
۱۴۲	کتاب‌نامه

سخنی کوتاه در باره کتاب: "از زلف سخن تاریخ اندیشه"

نگارندگان در این پژوهش، به بررسی تأثیر غزل‌های حافظ شیرازی بر غزل‌های استاد شهریار پرداخته‌اند. ناگفته پیداست که اغلب غزل‌سرایان بعد از حافظ، به نوعی تحت تأثیر زبان و شیوه سخن خواجه شیراز بوده‌اند و هستند؛ در این میان، استاد شهریار ارادتی خاص به حافظ داشته و به شدت مرید و پیرو او بوده است؛ به گونه‌ای که تخلص خود را از این غزل‌سرای بزرگ گرفته است:

غم غریبی و غُریت، حویر نمی‌تابم به شهر خود روم و "شهریار" خود باشم
و از آن پس، تخلص "شهریار" را برای خود بر می‌گزیند. محمدحسین بهجت آبادی که پیشتر، "بهجت" تخلص می‌کرد، تبادلی به شهریار می‌شود و چنان این تخلص شهرت پیدا می‌کند که مردم او را به نام شهریار می‌شناسند. شهریار از جمله شاعرانی است که تقریباً در همه قالب‌های شعری طبع آزمایی کرده است و شعرهای با ارزشی را در قالب‌های مختلف ادبی از خود به یادگار گذاشته است؛ به دلیل شیفتگی او به غزل‌های حافظ و استقبال از بخش اعظمی از غزل‌های خواجه، در ممان و وزن و قافیه، باعث شده است که او بر تارک غزل فارسی معاصر خوش بدرخشد و شهریار غزل‌سرای ایران لقب بگیرد.

شهریار اگرچه در غزل‌سرایی به حافظ نظر داشته است، اما خود سبکی خاص در غزل‌سرایی دارد که ویژگی‌های زبانی حافظ سودجسته است؛ اما خود سبکی خاص در غزل‌سرایی دارد که مخصوص خود اوست. استفاده از زبان روان و نگاه امروزی به هستی، ویژگی‌هایی به غزل‌های او داده است که اگر نام شاعر هم، از پایین غزل‌های او حذف شود، باز گویای این است که این غزل‌ها از شهریار است. طنز خاصی که گاه با طنزهای غزل‌های سعدی پهلوان می‌زند، و این طنز سعدی‌وار، در کنار رندی حافظ‌وار و زبان سهل و ممتنع خود شهریار، غزلی متمایز از غزل‌های شاعران دیگر به وجود آورده است و همین، باعث به وجود آمدن سبک نوینی در غزل معاصر شده است؛ البته، آثار او تنها در غزل‌هایی که به استقبال از حافظ سروده است، خلاصه نمی‌شود؛ او خود صاحب مکتبی در غزل، قصیده، مثنوی و

شعرو می‌باشد که جا دارد درباره کلیات دیوان این شاعر پژوهشی درخور انجام پذیرد. منظومه حیدربایه سلام (به زبان ترکی) نیز، از شاهکارهای مسلم شاعر است که تاکنون کمتر به آن توجه شده است و می‌طلبد که پژوهشگران جوان و با ذوقی همچون پیام فروغی - راد در این باره نیز دست به پژوهش و تحقیق بزنند.

در کتاب "از زلف تا رخ اندیشه"، پژوهشگران، کوشیده‌اند با نگاهی مو شکافانه و فنی، و با زبان ر نثری پخته و شیرین، تأثیرات گوناگونی را که شهریار از حافظ گرفته است، واکاوی و بررسی کنند. در اختیار علاقمندان قرار دهند و اگر بخواهیم به طور منصفانه در این باره قضاوت کنیم؛ باید بگوییم که نگارندگان، به خوبی از عهده این کار برآمده‌اند.

جعفر ابراهیمی "شاهد"

شاعر، نویسنده و پژوهشگر

زمستان ۱۳۹۴

پیشگفتار

کتاب حاضر که هم اکنون با عنوان «از زلف سخن تاریخ اندیشه: تأملی در پیوند شعر و اندیشه حافظ و شهریار» در دسترس خوانندگان ادب‌پژوه قرار دارد، شامل بحث‌هایی است که همواره در نزد دوستداران خواجه شیراز و شهریار ملک ادب وجود داشته است. از یک سو، حافظ‌پژوهان، در باره ساختار ابیات غزل‌های حافظ در اختلاف بوده‌اند و از سویی دیگر، ارادت شهریار به حافظ و تأثیرپذیری از او باب پژوهش‌های گسترده‌ای را گشوده است؛ لذا در این پژوهش، هم سخن از ساختار معنایی غزل‌های هر دو شاعر هست و هم به تأثیرپذیری شهریار از حافظ در ساختار غزل خواهیم پرداخت.

در مورد ساختار معنایی غزل‌های حافظ، در گاه‌های متفاوتی ارائه شده است. موافقان وجود انسجام در ساختار غزل‌های حافظ، بر این باورند که ابیات غزل شاید در نگاه نخستین گسسته و پاشان احساس شود؛ ولی از ساختاری منسجم و همنه مرکزی برخوردار است که سایر ابیات یک غزل، با آن پیوند معنایی دارند و فرض استقلال ابیات، به معنای غزل حافظ آسیب می‌رساند. مخالفان این نظریه نیز معتقدند که ابیات در یک غزل مستقل از هم هستند و این ویژگی غزل‌های حافظ را برگرفته از شیوه قرآن کریم می‌دانند و به همین جهت در شرح غزل‌های حافظ، بدون توجه به پیوند ابیات و وجود هسته مرکزی، ابیات غزل را به طور مستقل شرح می‌دهند. استاد شهریار، با توجه به اینکه بیش از هر شاعری به حافظ علاقمند بود و خود را تربیت یافته مکتب حافظ می‌دانست، علاوه بر استفاده از ترکیبات و مضامین شعری حافظ، در بیش از شصت غزل، به استقبال غزل‌های حافظ رفته است و در این غزل‌ها، به ساختار معنایی غزل حافظ نیز توجه داشته است و در برخی موارد، با وجود پیوند معنایی میان ابیات، غزل او نیز گسسته نماست.

نویسندگان کتاب حاضر، در بخش اول، مطالبی را در مورد شیوه‌های مختلف تأثیرپذیری شهریار از حافظ آورده‌اند و در بخش دوم، با بررسی برخی از غزل‌های حافظ و شهریار، ساختار منسجم معنایی غزل این دو شاعر را آشکار کرده و عوامل این انسجام و ارتباط معنایی ابیات غزل با یکدیگر را بیان کرده‌اند. امید داریم این مختصر، برای ادب‌پژوهان، به ویژه دوستداران این دو شاعر بزرگ مفید واقع شود و کاستی‌های آن را با دیده عنایت خود بر ما ببخشایند.